

| LAPAS |

VILNIETIŠKAS

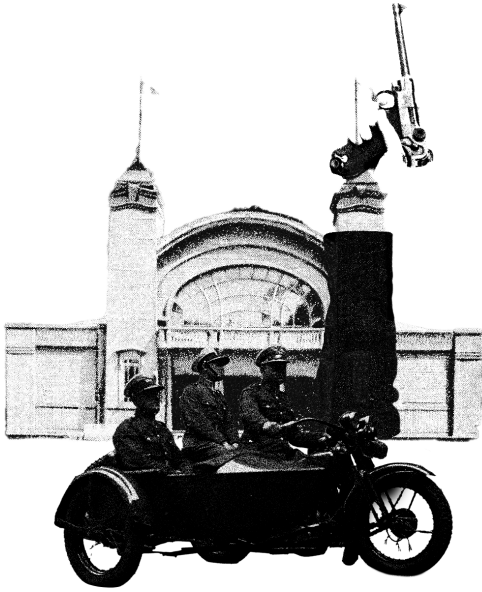
FELICJA ROMANOWSKA

Józef Mackiewicz, Jerzy Wyszomirski,
Stanisław Mackiewicz, Walerian Charkiewicz

DETEKTYVAS

Iš lenkų kalbos vertė
Leonardas Vilkas

| VILNIAUS |
| MUZIEJUS |

VILNIETIŠKAS

FELICJA ROMANOWSKA

Józef Mackiewicz, Jerzy Wyszomirski,
Stanisław Mackiewicz, Walerian Charkiewicz

DETEKTYVAS

Iš lenkų kalbos vertė
Leonardas Vilkas

| LAPAS | | VILNIAUS |
| MUZIEJUS |

FELICJA ROMANOWSKA

(Józef Mackiewicz, Jerzy Wyszomirski, Stanisław Mackiewicz, Walerian Charkiewicz)

VILNIETIŠKAS DETEKTYVAS

IŠ LENKŲ KALBOS VERTĖ

Leonardas Vilkas

KONSULTAVO IR KOMENTARUS PARENGĖ

Povilas Andrius Stepavičius

REDAKTORĖ

Dovilė Gimberienė

KOREKTORĖ

Evelina Zenkutė

DIZAINERĖ

Aurelija Slapšytė

MAKETAVO

Valdas Bautrėnas

PROJEKTO VADOVĖ

Jonė Juchnevičiūtė

LEIDYKLOS REDAKTORĖ

Ūla Ambrasaitė

KNYGA IŠLEISTA BENDRADARBUJANT SU

I VILNIAUS I
I MUZIEJUS I

Projektą

iš dalies

finansuoja

BALTISCHES

HAUS

ORIGINALUS LEIDIMAS

Felicja Romanowska (Józef Mackiewicz, Jerzy Wyszomirski, Stanisław Mackiewicz, Walerian Charkiewicz), *Wileńska powieść kryminalna*, Wilno, „Słowo”, (1933-03-07, Nr. 65/3203 – 1933-04-14, Nr. 103/3241)

VERSTA IŠ

Felicja Romanowska (Józef Mackiewicz, Jerzy Wyszomirski, Stanisław Mackiewicz, Walerian Charkiewicz), *Wileńska powieść kryminalna*, Londyn: Wydawnictwo Kontra, 1995

© KONTRA, all rights reserved

Published by arrangement with ELKOST International Literary Agency

© Leonardas Vilkas, vertimas į lietuvių kalbą, 2024

© Povilas Andrius Stepavičius, „Vilnieiškas detektyvas po 90 metų“, 2024

© Leidykla LAPAS, www.leidyklalapas.lt, 2024

© Vilniaus muziejus, www.vilniausmuziejus.lt, 2024

Visos teisės saugomos

ISBN 978-609-496-000-0

Tiražas 1000

WILNO

TURINYS

Povilas Andrius Stepavičius
IX–XIII Pratarė. *Vilnietiškas detektyvas po 90 metų*

Felicja Romanowska Vilnietiškas detektyvas

Wacławo Lewandowskio 1995 m. lenkiškam knygos
leidimui parengti priedai:

- 137 *Vilnietiško detektyvo autoriai*
- 149 Įžanga. Apie *Vilnietišką detektyvą* ir keletą vilniečių „reikalų“
- 196 Komentarai

Pratarmė.

„Vilnietiškas detektyvas“ po 90 metų

Povilas Andrius Stepavičius

1933 m. kovo 7 d. spauda besidomintys vilniečiai, išgiję garsųjį Vilniaus dienraštį *Słowo*, perskaitė daug dalykų. Tos dienos pagrindinė antraštė skelbė, kad Hitleris su nacionalsocialistais laimėjo didžiąją dalį Vokietijos parlamento vietų, o tolimesniuose laikraščio puslapiuose buvo svarstoma akademinės autonomijos idėja, supažindinama su Vilniaus teatro *Pohuliankoje** situacija. Numerio pabaigoje, po vadinamosios Vilniaus kronikos, kurioje buvo pristatyti praėjusios dienos nutikimai Vilniuje, dienraščio skaitytojai galėjo užtikti pirmą niekam nežinomos autorės Felicijos Romanowskos „Vilnietiško detektyvo“ dalį.

Susidomėjimas detektyvine istorija, nutikusia Vilniuje, buvo didelis. Kūrinio leitmotyvas sukosi apie Vilniaus vaivados dukterį Agatą, kurią nežinomi asmenys vieną dieną pagrobė iš Vilniaus Bernardinų sodo. Tikėtina, kad tai buvo susiję ir su realiu 1931 m. Lvive įvykusiū nusikaltimu, kuomet tarnaitė Rita Gorgonowa buvo apkaltinta nužudžius miegančią architekto-inžinieriaus Henryko Zarembos nepilnametę dukterį Elžbietą. Rezonansinė R. Gorgonowos byla susilaukė didelio žmonių susidomėjimo visoje Lenkijoje, o teismo procesas,

* XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje dab. J. Basanavičiaus g. vadinosi *Wielka Pohulanka* (liet. Didžioji Pohulianka), o dab. K. Kalinausko – *Mala Pohulanka* (liet. Mažoji Pohulianka), todėl bendrai *Pohulianka* įvardijamos šių dviejų gatvių apylinkės. *Pohuliankoje* veikęs Vilniaus teatras – tai dabartinis Vilniaus senasis teatras.

kuris buvo aprašomas ir *Słowo* laikraštyje, vyko iki 1933 m., vadinasi, tuo pačiu metu, kai buvo ne tik rašomas, bet ir spausdinamas „Vilnietiškas detektyvas“. Vis dėlto nuo realių ir kraupių Lvivo įvykių vilnietiška detektyvinė istorija šiek tiek skiriasi. Skaitytojų pažintis su F. Romanowskos tekstu tęsėsi iki balandžio 14 d., šiuo laikotarpiu romano tekstas yra aptinkamas 28-iuose dienraščio numeriuose. Dienraštis pristatė ir pačią iki tol nežinomą autorę, buvo pateiktas interviu ir autorės portretas. Tais pačiais 1933-iaisiais „Vilnietiškas detektyvas“ buvo išleistas ir kaip atskira knyga.

Romano veiksmo vietas tūlam vilniečiui ar vilnietei buvo labiau nei pažįstamos: Vilniaus miestas ir jo apylinkės. Detektyvinė istorija rutuliojosi gatvėse, kuriomis vaikščiojo dažnas dienraščio skaitytojas ar skaitytoja. Be to, romano veiksmui peraugant į detektyvą, įsitraukdavo vis daugiau ir daugiau ne išgalvotų, o to laikotarpio tikrų vilniečiams pažįstamų veikėjų: Stepono Batoro universiteto profesoriai, literatai, tuometės visuomenės grietinėlės atstovai, *Słowo* dienraščio redakcijos nariai ir jų oponentai. Tačiau detektyvas neapsiribojo dienraščiu ir knyga, jis tęsėsi ir toliau, tarytum čiuptuvais apraizgydamas to meto kultūrinį Vilniaus gyvenimą. Pats romanas gimė iš Vilniaus kultūrinio gyvenimo aktualijų ir problemų, kuriomis, pasitelkdama detektyvo formą, norėjo pasidalyti autorė. Tačiau viena didžiausių intrigų – pati detektyvo autorystė. Pasirodo, kad jokios Felicijos Romanowskos nebuvo. Ji tiesiog neegzistavo. Už šios autorės „pavardės“ slypėjo žinomi vilniečių ir *Słowo* redakcijos vardai: Józefas Mackiewiczus, Stanisławas Mackiewiczus, Jerzy'is Wyszomirskis ir Walerianas Charkiewiczus.

Tekstas, kurį rasite šioje knygoje, lietuvių kalba publikuojamas pirmą kartą. Prabėgus net devyniems dešimtmečiams gali kilti natūralus klausimas: ar verta skaityti prieš šitiek laiko paskelbtą tekstą? Tikrai verta. Ir net dėl keleto rimtų priežasčių. Pastarųjų metų susidomėjimas Vilniaus praeitimi

parodė, kad ilgą laiką nepelnytai smerktas ir kartais net liūdnai prisimintas tarpukario periodas masina kiekvieną miesto praeitimi besidomintįjį ar besidominčiąją. Vilniečių ar miesto svečių susidomėjimą tarpukario Vilniaus realijomis liudija žymios Vilniuje vykusios parodos*, skirtos Vilniaus menui, kultūrai ar architektūrai. Beje, beveik kiekviena Vilniaus muziejaus paroda neapsieina be tarpukario istorijos pjūvio! Ilgus metus apleistas miesto istorijos 20-metis po truputį sugrįžta į gyvenimą.

Tarpukario Vilnius – tai ne tik menas ir architektūra, kultūros reiškiniai ar senieji gatvių pavadinimai. Šiuo laikotarpiu, kai buvo kuriamas modernus XX a. pradžios miestas, buvo steigiami fabrikai ir gamyklos, į miestą laimės ir pragyvenimo šaltinių ieškoti vyko aplinkinių kaimų ir miestelių žmonės, veikė atkurtas senasis Vilniaus universitetas, o taip pat buvo steigiami ir kiti mokslo centrai (pvz., Žydų mokslo institutas (YIVO). Žinoma, Vilnius jokia būdu negalėjo lygintis su Lietuvos sostine tapusiu Kaunu ar su didžiąja Varšuva. Vilniaus mitas, istorinis ir kultūrinis žymuo stipriai padėjo palaikyti Lenkijos provincijos miesto gyvastį. Tačiau dažnokai Vilniaus gyvenimas skleidėsi gana lokaliai ir apėmė patį miestą bei rytines Lenkijos žemes. Todėl neturėtų būti keista, kad ir Vilniuje pasirodę kūriniai buvo ganėtinai lokaliai.

Lokalus yra ir šis „Vilnietiškas detektyvas“, kuriame skaitytojai galės rasti ne tik pažįstamas Vilniaus vietas, bet ir susitikti su žinomais Vilniuje gyvenusiais asmenimis. Šiame kūrinyje Vilnius tampa kaip spektaklio scena. Tačiau romane šis spektaklis nėra vienareikšmis. Skaitytojai netruks suprasti, kad *detektyvas* yra tik vienas iš šio kūrinio aspektų.

* Paminėsiu tik kelias Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus surengtas parodas: „(Ne) matomas Vilnius: tarpukario dailės ir architektūros pavidalai“, eksponuota 2018 07 12–09 16 (kuratorės Algė Andriulytė, Rasa Butvilaitė, Ilona Mažeikienė) ir „Vilnius–Wilno–Vilne 1918–1948. Vienas miestas – daug istorijų“, rodyta ne tik Vilniuje (2023 11 09–2024 02 04 d.), bet ir Krokuvoje (2023 05 24–2024 09 03) (kuratoriai Giedrė Jankevičiūtė, Andrzej Szczęsny).

1933 metų gegužės 12 dieną Vilnių kaip žaibas apskriejo žinia – Bernardinų sode pagrobta Vilniaus vaivados dukrelė Agatka. Ryžtingai nusiteikęs slaptosios policijos viršininkas Mańkowski nieko nelaukdamas imasi keblios bylos. Palaidų siūlų daug. Įtariamųjų sąrašė – mergaitės auklė, vietiniai banditai, komunistai. Galimi motyvai – politinis šantažas, išpirkos pinigai. O gal pagrobimas dėl meilės? Nusikaltimo pėdsakai tyrėjus vedžioja už nosies pažįstamomis Vilniaus gatvėmis ir požemiais, atveda iki Krokuvos ir net Paryžiaus. Įnirtingos gaudynės, susišaudymai ir politinės intrigos neišvengiamos, siekiant surasti pagrobtą mergaitę.

Felicijos Romanowskos slapyvardžiu pasirašytas *Vilnietiškas detektyvas* – tai ir kriminalinis romanas, ir tarpukario Vilniaus satyra, pašiepianti ne vieną to meto kultūros ir politikos veikėją. Pirmą kartą romanas dalimis buvo publikuotas 1933 metų pavasarį Vilniaus laikraštyje *Slowo*, o niekam iki tol negirdėtos autorės Felicijos Romanowskos slapyvardžiu dangstėsi tokie patyrę literatūros vilkai kaip Józefas Mackiewiczzius, Stanisławas Mackiewiczzius-Catas, Jerzy'is Wyszomirskis ir Walerianas Charkiewiczzius.

Galbūt šis literatūrinis žaidimas taps tam tikru žingsniu, mėginant geriau suprasti to meto Vilnių ir jo socialines bei kultūrinės realijas. O tai savo ruožtu paskatins pamatyti po barokiniais debesimis slypintį sudėtingą ir kupiną įvairiausių gyvenimo iššūkių rytų Lenkijos provincijos miestą Vilnių.

– ISTORIKAS POVILAS ANDRIUS STEPAVIČIUS

www.leidyklalapas.lt

9 786094 960000

| LAPAS |

| VILNIAUS |
| MUZIEJUS |